

Viatge pintoresc: estat actual dels megàlits del Bages

Albert Fàbrega

L'autor d'aquest article és un estudiós que, seguint la tradició de l'excursionisme científico-cultural de casa nostra, s'ha dedicat a seguir els megàlits de Catalunya. No és pas una tasca fàcil. Perduts i escampats per tot el territori, molts d'ells han estat destruïts per l'acció del temps i, a vegades, dels homes, una vegada feta la seva excavació arqueològica. De molts d'altres se n'ha perdut el record del camí o sender que hi mena. Partint, doncs, d'informacions bibliogràfiques disperses i de cartografia local diversa, l'Albert Fàbrega se n'ha sortit bé de la seva singular afecció. Tot això l'ha portat a tenir un coneixement global del fenomen megalític. Ara ens ofereix un ràpid, però complet i documentat, repàs dels que s'han localitzat fins ara al Bages. La crònica descriptiva del seu estat actual esdevé una magnífica oportunitat per recuperar-los de l'oblit general, de la qual s'en desprèn una clara crítica a l'estat de deixadesa que la majoria pateix.

Introducció

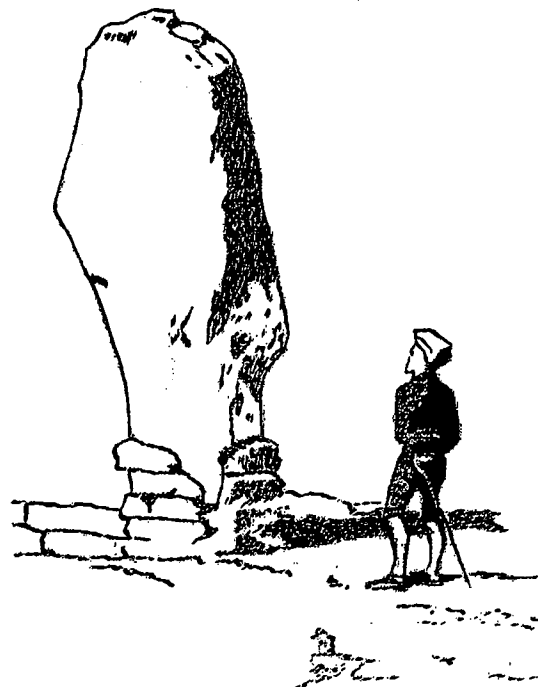
El present article pretén fer un repàs de com eren, com són i com seran –si Déu no hi posa remei– els megàlits del Bages. A efectes pràctics –principals vies de comunicació– sembla que el Bages es pot dividir en tres grans zones, d'Oest a Est: Cardener, Llobregat i Moianès. Si més no, aquesta divisió ens facilitarà la tasca en el nostre pintoresc recorregut.

El Cardener

Anant de nord a sud, trobem en primer lloc Cardona. Fou la pàtria natal de l'arqueòleg més eminent del Bages: mossèn Joan Serra i Vilaró. En fama el depassà Bosch i Gimpera –segurament per la seva vinculació a la Universitat de Barcelona i a l'Institut d'Estudis Catalans–, però al nostre entendre els punts de vista de Serra i Vilaró foren més sagaços que els de Bosch, i s'anticipà a moltes de les idees ara acceptades en el tema del megalitisme.¹ Tindrem ocasió de citar sovint a Serra i Vilaró al llarg d'aquest escrit.

El cas de **Cardona** és un bon paradigma de l'estat de coses al Bages i del futur previsible dels nostres megàlits. Al lloc que ara es coneix com **les Hortes** i que antigament era conegut per **Pla de Pedrafita** hi havia el **menhir** possiblement més alt de Catalu-

nya, a uns 100 m. del Pont de la Lleura. Feia 4 m. d'alt i fou destruït cap el 1900 per fer-ne paret seca amb els seus trossos. Tot el que ens n'ha arribat és un dibuix de Lluís Domènech i Montaner a la seva *Historia General del Arte* del 1886.² Actualment el més alt és el menhir de la Murta a l'Alt Empordà que fa 3,6 m, seguit del de can Ferrer, a l'Alt Camp, que en fa 3,30 m.

La Pedrafita del Pont de la Lleura de Cardona, segons un dibuix de Lluís Domènech i Montaner del 1886.

Un tros més amunt, passat Sant Salvador, i remuntant el curs de l'**Aigua d'Ora** per la pista que pel seu marge dret porta cap a Sorba, trobem, una mica abans del Molí Nou, el **dolmen de Sant Salvador**. El seu estat és deplorable, i molta gent del país no sap ni que allò fos un dolmen, ja que havia estat adaptat com a barraca de vinya. La llosa més gran, que cap els anys 20 era dreta, ara jau trencada a terra.

El dolmen de Sant Salvador, prop del Molí Nou a l'Aigua d'Ora.

La gran zona megalítica de Cardona era el pla de **Bergús**. Pujant per la carretera del Miracle, trobem en primer lloc el **dolmen de la Coma de Fontelles**. D'aquest en queden quatre pedres amuntegades i colgades per l'herbam davant de la Creu de la Llor-della. Ens consola el fet que no ha estat destruït recentment, sinó que ja ho estava totalment quan l'estudià Serra i Vilaró. Just enfront d'aquest, a l'altra banda de la carretera, surt l'antic camí de Bergús a Cardona. Reculant per la pista, arribem al Mercat de Calaf, petit coll i esplanada a la carena de l'Obaga Negra. Allà, una mica enfilat a mà dreta, hi ha les restes de **la Barraca dels Moixonaires**. Dos petits trossos de llosa clavats en angle recte és tot el que queda del que segurament fou el dolmen més important de Cardona. També els anys 20 o 30 fou destruït per a fer-ne grava.

El que en queda de la Barraca dels Moixonaires. Al llibre *La civilització megalítica a Catalunya*, Serra i Vilaró en publicà una foto en què el dolmen feia prou goig.

Tornant de Bergús a Cardona pel Palà de Coma, trobem a mà esquerra, darrera aquesta gran masia, el mas de La Roqueta. Al peu de la bassa hi ha un gran llorer que amaga el **menhir de la Roqueta**, el qual sí que ha estat miraculosament respectat. Sobre la carena darrera la casa hi havia uns sepulcres de fossa que –segons el padrí de La Roqueta– foren trinxats per una pala en una de les repassades per eixamplar el camí.

En resum, l'únic que queda del megalitisme a Cardona és el menhir de La Roqueta i les ruïnes més o menys acceptables de Sant Salvador.

Cardener avall, arribem a Torroella (Palà, Valls, Sant Salvador). És un territori repartit entre Navàs i Sant Mateu de Bages però que per a nosaltres forma una unitat força natural. Aquí hi ha dos megàlits. El **dolmen de les Comes**, quatre pedres mal comptades, que tot i ésser a tocar el camí i en un lloc on els cotxes hi poden arribar i aparcar fàcilment, està tal i com el deixà Serra i Vilaró quan l'excavà els anys 20. El que passa és que llavors ja no hi havia més del que hi ha ara. Segurament la presència d'un modest cartell anunciant que es tracta d'un dolmen hagi estat la seva salvació. L'altre és el **dolmen de la Tomba del Moro del Serrat de les Moles de Vallbona**. Es tracta de l'exemplar més gran de tot el Bages –exceptuant potser el del Pla de Trullàs, que està en molt més mal estat– i el que té les lloses de pedra més impressionants. La llàstima és que la coberta va desaparèixer totalment. Pel lloc molt desavinent on està ubicat, el

La Tomba del Moro del Serrat de les Moles a Vallbona de Torroella. El seu aspecte actual és el mateix que fa 80 anys.

seu estat és el mateix que a primers de segle i no ha patit cap destrossa important. Si més no, a Torroella, les coses no empitjoren.

Seguint una mica més avall, arribem a una altra zona megalítica del Bages: la de la riera de Coaner. Aquesta es tanca pel nord amb la Serra de Torribalta i pel sud amb la Serra de Castelltallat. Pertany íntegrament a Sant Mateu de Bages. Per la banda nord hi ha, a la carena de la serra, molt a prop de la Creu de l'Espelta, renovada el 1995, el **dolmen de Coaner**, que Serra i Vilaró trobà molt malmés i del qual només en queda el túmul –que conserva algun tros de paret seca a la base– i fragments de lloses en el forat que ocupà la cambra. A l'extrem oest de la vall, on neix la riera de Coaner, a tocar de La Caseta de l'Oлива, en el camí a Claret de Cavallers, hi ha el **dolmen de la Fossa del General**. Aquest es conserva prou bé, tal i com quedà després d'excavar-lo. El més curiós d'aquest dolmen és que sempre s'ha atribuït al Solsonès, ja que la frontera d'ambdues comarques hi passa a tocar. Serra i Vilaró –que l'excavà– situava els dòlmens per parròquies i no per municipis (per això era capellà), de manera que en dir que era a la parròquia de Vallmanya, tothom donava per fet que era al Solsonès. El cas és que és al Bages, per uns 15 o 20 metres.

El següent exemplar mereix un comentari a part i extens. Es tracta del **dolmen de Castelltallat**. Quan l'excavà Mn. Santamaria el 1923 escriví:

“El Dolmen de Castelltallat era un dels megàlits més interes-

(A dalt) El dolmen de Coaner. De la cambra només en queden trossos trinxats de lloses escampats pel damunt del túmul.

(A sota) La Fossa del General. Aquest dolmen s'havia considerat sempre del Solsonès quan en realitat pertany al Bages.

sants de la nostra comarca pel seu bon estat de conservació i per les seves proporcions elegants, ensems que de majestuosa fortitud.”³

Sembla ser, per l'ús del passat –"era"– i per informacions de la casa de la Figuera –que col·laboraren amb Mn. Santamaria en l'excavació– que la llosa nord, actualment trencada, es fracturà durant l'excavació, de forma

El dolmen de Castelltallat quan fou excavat els anys vint. (Segons V. Santamaria).

que la llosa de coberta s'hagué de resituar mig de través, per evitar que es tombés. Aquesta llosa també deuria caure i li falta un petit tros, mirant a l'entrada a mà dreta, però no massa gros. La llosa nord sí que quedà malmesa de forma important. El pitjor és que la nova posició de la coberta va convertir les "proporcions elegants" en una forma grotesca. El cost d'arranjar la llosa i resituar la coberta en el seu lloc original és, sens dubte, ridícul. Només cal voler-ho fer. Igualment, després d'excavada la cambra, es reomplí de terra a nivell de la part superior del pou d'accés. Aquest pou encara és visible. Potser el fet d'estar arranat amb terra l'hagi salvat, però si es restituis la coberta, creiem que s'hauria de desenterrar la cambra i el pou fins al nivell del sòl original del dolmen. Aquesta actuació el convertiria realment en el dolmen "més interessant de la nostra comarca" amb l'avantatge afegit que té un accés per carretera asfaltada fins a 100 m. Això permetria les visites escolars que sempre es troben amb el problema que els autocars no volen circular per pistes de terra.

Per la banda est, la vall de Coaner es tanca amb el Cardener i els turons dels Tres Tossals a l'altra cantó del riu. Una mica per sota del tossal més alt hi trobem un megàlit molt particular que ha rebut una atenció pràcticament nul·la per part dels estudiosos. Fins al

punt que ni tan sols s'ha arribat a plantejar una excavació que podria ajudar a esbrinar-ne la funció i el sentit. Cal suposar que si gairebé sempre s'hi ha passat de llarg és per la dificultat d'establir quina mena de construcció és, i, d'aquesta manera, s'ha bandejat la importància dels gravats de la seva coberta.

No cal estranyar-se de tot això, ja que el monument ofereix moltes dificultats interpretatives. El més possible és que es tracti d'un paradolmen o un hemidolmen. Les pedres que suporten la que hauria de ser la coberta estan planes sobre terra, però això es veu molt sovint en dòlmens en què les lloses laterals han cedit. L'inconvenient més gran és la impossibilitat física que en el lloc hi hagués un túmul: pel costat sud, la llosa reposa sobre una fractura del terreny que fa un petit salt d'un parell de metres; pel cantó nord el pendent del vessant és prou acusat, fins el punt que una de les quatre lloses ja ha lliscat uns metres avall.

Joan Maluquer de Motes a "Les pintures rupestres" del volum 1 de la *Història de Catalunya* (ed. Salvat) a la pàg. 42^a hi mostra la foto d'una pintura esquemàtica d'una cova d'Alòs de Balaguer que té l'aspecte d'un canelobre de set braços. La part inferior –est– de les inscultures de la llosa dels Tres Tossals recorda tal vegada una espina de peix, o potser els nervis d'una fulla ampla –com un gran pàmpol–, una

El dolmen de Castelltallat en l'actualitat.

espiga o encara un canelobre d'entre 13 i 17 braços. Hi ha gravats semblants en megàlits de la Bretanya. Observant els dibuixos no es pot evitar la seguretat que pertanyen a una mateixa cultura i la impressió que tenen un significat ben definit. Si cal entendre aquest art com una imitació de caràcters generals o típics de la realitat (en el sentit aristotèlic d'art), o bé com formant part d'una família de "missatges" que tracten de comunicar idees –i per tant com ideogrames d'un cert llenguatge– (en el sentit modern d'art) és segurament una qüestió irresoluble. Diversos autors han intentat interpretacions de l'art megalític. La majoria estan en la línia dels autoanomenats "astroarqueòlegs" o "arqueoastrònoms" que donen significats astronòmics als monuments i els seus gravats. De totes formes, com E.S. Twohig ha assenyalat:

"En general, els motius geomètrics semblen haver tingut un significat específic per els qui els van gravar i possiblement pels qui els van veure: per tant, aquests dibuixos s'haurien de contemplar com a símbols" ⁵

Si, arribats en aquest punt, s'ha d'escollir una interpretació, jo crec que la imatge és probablement un signe que representa el concepte de vegetal.

El que sembla segur és que es tracta d'una representació d'art esquemàtic –potser única al Bages–. És una mostra prou important per a ésser estudiada amb més rigor i esforç del que s'hi ha dedicat fins ara i mereix ser preservada de la destrucció.

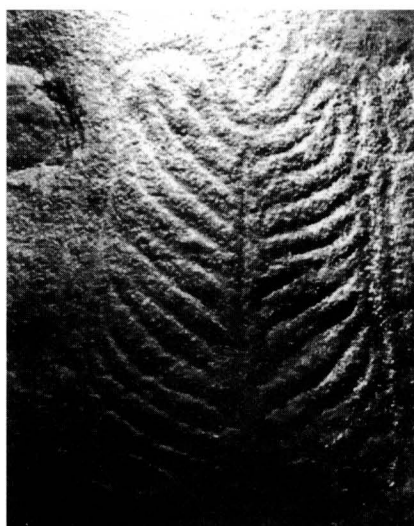
Més al sud, una altra vall tributària del Cardener, la de la riera de Rajadell, aporta dues mostres importants de megàlits. El **menhir de Cal Giralt**, a Aguilar de Segarra, és al mig d'un camp a tocar la cruïlla de les antigues carreteres a Fonollosa i Rajadell, aquesta substituïda ara per l'Eix Transversal. El menhir era a terra i els anys 20 fou aixecat per Mn. Santamaria. L'altre exemplar és el **dolmen de Cal Marquet de Grevalosa** situat sobre les terrasses damunt la riera de Grevalosa. Actualment és el més ben conservat del Bages. Com tants d'altres fou

Pintura esquemàtica d'una cova d'Alòs de Balaguer. (Segons Maluquer).

Gravats de la llosa de coberta del megàlit dels Tres Tossals.

Gravats de Karnak, a Bretanya.

adaptat com a barraca de vinya i això, juntament, amb el lloc aïllat i despolit on es troba, ha contribuït a la seva conservació.

El Llobregat

L'únic dolmen en condicions d'ésser visitat actualment a la vall del Llobregat és el de **can Pregones**. És d'accés fàcil i fou restaurat i decentment conservat per la gent de Sallent que en aquest sentit són un exemple a seguir.

El dolmen de cal Marquet de Grevalosa és actualment el millor exemplar del Bages.

El dolmen de Can Pregones a Sallent, un bon exemple d'una actuació per a conservar-lo.

El dolmen del Puig-Rodó és un exemplar emblemàtic del qual no se'n té prou cura.

El dolmen de can Parés és, de bon tros, el més deixat dels del Moianès.

El Moianès

Tradicionalment, el Moianès s'ha considerat la zona megalítica per excel·lència del Bages. Tot i que en general els seus megàlits estan més ben vetllats que els de la resta del Bages, hi ha algun cas prou deplorable. El monument més important aquí és el **dolmen del Puig-Rodó** i, curiosament, és quasi el més deixat. El túmul és escapçat pel camí per una banda i per una antiga bassa per l'altra. El corredor és una ruïna total, i només la cambra està prou ben conservada degut a que hi ha la llosa de coberta. Un altre de ben conservat i senyalitzat és el **dolmen del Cuspinar** a tocar el camí que va a les coves del Toll, tot i que no té la coberta. Del **dolmen de Santa Magdalena** només en queden dues lloses. El més interessant és la creu i els xiprers que hi ha gravats a la capçalera, tot i que els tres de la dreta quasi no es veuen degut a l'erosió. Del **dolmen de les Umbertes** n'ha estat criticada la seva restauració.⁶ Era un dolmen sense coberta i ara el tanca una pesada llosa que potser no s'adiu massa amb la resta del monument. El cas més penós del Moianès, és el del **dolmen de can Parés**. Situat al mig d'un camp de blat, tocant a una granja de porcs, no té la coberta i s'hi poden recollir tota mena de llaunes i plàstics al seu interior.

Finalment el **dolmen del Pla de Trullàs**, a Monistrol de Calders, tot i que de proporcions considerables, està en estat ruïnós. Està ben senyalitzat, ben preservat i és prou popular, ja que forma part d'itineraris de caminades

El dolmen del pla del Cuspinar, fàcil de localitzar i accedir, presenta un bon aspecte.

per la zona.

Esment especial mereix el **dolmen de la Grossa**. Aquest finí la seva existència quan s'obrí la carretera de Manresa a Moià. Tot i això és famós per dues coses: el dibuix que el segle passat en publicà Antoni de Bofarull a la seva *Historia de Catalunya* (1876) i que Lluís Domènech i Montaner reproduí a la magnífica *Historia General del Arte* —on també aparegué el menhir de Cardona—, i per la llegenda de l'Hostal de La Grossa, que Joan Amades recollí en el seu *Costumari Català*, on resultava que el dolmen eren les ruïnes de l'antic hostal que fou aterrat per la justícia com a càstig pel fet que la posada era un cau de lladres i assassins.

Conclusió

El tracte que reben els megàlits al llarg i ample de Catalunya és molt variable en funció de les sensibilitats dels Ajuntaments dels municipis on estan situats i dels propietaris dels

terrenys on s'aixequen. Trobem casos de deixadesa total —malauradament massa freqüents pel nostre gust— i casos de sobreprotecció —molt pocs— que fins i tot impedeixen accedir a menys de 100 m. del monument sense els permisos adients (cas de Pins Rosers a Llinars del Vallès, situat al recinte "fortificat" de les Aigües Ter-Llobregat que abasten Barcelona).

Dibuix del dolmen de la Grossa aparegut a la *Historia General del Arte* de Lluís Domènech i Montaner.

Entre els dos extrems, hi ha prou casos exemplars que podrien ser útils al Bages. Una senyalització, ni que sigui modesta, sembla ajudar a la supervivència, ja que molts són destruïts per pura ignorància del que són. El seu manteniment són quatre rals... netejar l'entorn, els accessos i en algun cas procedir a una modesta, però digna, restauració, que pot requerir dos sacs de ciment i tres o quatre hores de pala i manobre. A més a més, si cal força de braços, es pot aconseguir el suport i col·laboració de Centres Excursionistes, Agrupaments Escoltes i altres entitats. El cas d'alguns municipis de l'Alt

Empordà com Vilajuïga i Pau pot ser una bona guia. L'únic inconvenient és que a vegades cada municipi fa les coses al seu aire i llavors la senyalització no és homogènia i el manteniment és divers. L'assumpció per part del Consell Comarcal del Bages de la senyalització i el manteniment dels nostres megalits fóra una bona solució per l'incert futur que els espera.

Notes

1. DANIEL, Glyn: «Monumentos megalíticos», *Investigación y Ciencia* 48, Barcelona, 1980, pàgs. 42-53. GALLAY, Alain: «El hombre neolítico y la muerte», *Investigación y Ciencia*, 181, Barcelona, 1991, pàgs. 66-75. RENFREW, Colin: «Arqueología social de los monumentos megalíticos», *Investigación y Ciencia*, 88, Barcelona, 1984, pàgs. 70-79.
2. DOMÈNECH i MONTANER, Lluís: *Historia General del Arte*, volum 1, Montaner i Simon, Barcelona, 1886.
3. X. «Dels temps prehistòrics en la nostra comarca», *Butlletí del Centre Excursionista Montserrat*, 6, Manresa, 1923, pàgs. 68-73.
4. MALUQUER DE MOTES, Joan: *Història de Catalunya*, volum 1, capítol "Les pintures rupes-

tres", Salvat editores, Barcelona, 1978, pàgs. 34-42.

5. TWOHIG, E.S., *Megalithic art studies*, INTERNET (<http://www1.tip.nl/~t755096/eng/twohig.htm>)
6. MAÑÉ, Antoni: *Itineraris dolmènics de Catalunya*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1996.

Bibliografia bàsica referent al Megalitisme del Bages

BATISTA, Ricardo: *Sepulcros megalíticos de la comarca del Mojanés*, col·lecció «Corpus de Monumentos Megalíticos (España, 1)», Diputació de Barcelona, Barcelona, 1961.

CASTANY, Josep: «Noves aportacions al megalitisme de l'interior de Catalunya», *Cota Zero*, 3, Eumo, Vic, 1987.

CASTANY, Josep; GUERRERO, Lluís: «Algunes consideracions sobre la prehistòria i l'antropologia a les comarques del Bages, Berguedà i Solsonès», *Dovella* 18, Manresa, 1986.

COLOMINAS, Josep; GUDIOL, Josep: *Sepulcros megalíticos de l'Ausetània*, «Quaderns d'Estudi» XV, Barcelona, 1923.

CURA, Miquel: «Nuevos sepulcros megalíticos en la Cataluña central», *Iberda*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1977.

CURA, Miquel: «Origen i evolució del megalitisme a les comarques centrals i occidentals de Catalunya. Del

Neolític Mitjà a l'Edat del Bronze», *Cota Zero*, 3, Eumo, Vic, 1987.

CURA, Miquel: «Elements per a la coneixença de l'Edat del Bronze a la comarca del Bages», *Dovella* 24 i 25, Manresa, 1987.

CURA, Miquel: «Megalitisme a Catalunya», *El misteri de les grans pedres. El megalitisme als països de la corona d'Aragó*, ed. Aragó, Barcelona-Saragossa, 1988.

CURA, Miquel; VILARDELL, Roser: «Estat actual de la investigació del megalitisme a Catalunya», *Homenatge a Miquel Tarradell*, Curial, Barcelona, 1993.

DAURA, Antoni; GALOBART, Joan: *L'arqueologia al Bages (I)*, col·lecció «Les Fonts, quaderns de recerca i divulgació» 5, Col·legi de Doctors i Llicenciats, Manresa, 1982.

DAURA, Antoni; GALOBART, Joan; PIÑERO, Jordi: *L'arqueologia al Bages*, col·lecció «Monogràfics» 15, Centre d'Estudis del Bages, Manresa, 1995.

PERICOT, Luis: *Los sepulcros megalíticos catalanes y la cultura pirenaica*, Barcelona, 1950.

PETIT, Maria Àngels; SURROCA, Joan: *La prehistòria del Moianès*, Patronat del Museu de Moia, Moia, 1996.

SERRA i VILARÓ, Joan: *El vas campaniforme a Catalunya i les coves sepulcrales eneolítiques*, Solsona, 1923.

SERRA i VILARÓ, Joan: *La civilització megalítica a Catalunya. Contribució al seu estudi*, Solsona, 1927.

Albert Fàbrega
Estudiós

Col·legi d'Arquitectes de Catalunya

Demarcació de Barcelona
Delegació del Bages i Berguedà

Horari: de dilluns a divendres de 9 a 1,
tarda de 4 a 6 h.

Arquitecte Oms, 5, «Torre Lluvià»
Tel. 93 875 18 00 - 08240 Manresa

